

своїм змістом продовжували зміни в господарському житті людства доби неоліту, проте завдяки значенню досягнень соціального розвитку людства дістали в історіографії назву **енеолітична революція**.

Найбільш відомою культурою епохи енеоліту є *трипільська культура* (більш відома у європейській літературі як *культура Кукутени*). Перша знахідка поселення цієї культури була зроблена наприкінці XIX ст. археологом В. Хвойкою в районі сучасного с. Трипілля на Київщині. Трипільська археологічна культура існувала у IV–III тис. до н. е., спочатку поширившись на території Балканського півострова та Правобережної України, а на пізньому етапі і у причорноморських степах та окремих районах лісостепової смуги Лівобережної України¹.

Трипільці були осілим населенням, тобто зміна території їх проживання відбувалась досить повільно. Їхні поселення мали чітку забудову, склалися з наземних жител (іноді двоповерхових). Окремі поселення займали площу у 200–400 га і в них могло мешкати від 5 до 10 тис. осіб. Розташовувались поселення переважно біля річок і були неукріпленими. До найвідоміших з них на території України належать: Трипілля, Майданецьке, Доброводи. У пізній період окремі групи трипільців (племена *усатівської культури*) освоїли будівництво кам'яних споруд та оточували свої поселення системами укріплень (рови та вали). Почалося зведення споруд господарського призначення, у тому числі для зберігання продуктів, що свідчило про утвердження вироблення надлишкового продукту і було наслідком розвитку господарського комплексу.

Основою господарської діяльності племен трипільської культури було землеробство². Вирощували жито, пшеницю, просо, ячмінь, бобові та льон. Друге місце посідало приселищне скотарство (розводили переважно корів, биків, кіз, овець та свиней). Биків використовували як тяглову силу під час землеробських робіт (рільництво) та для пере-

1 На Балканах культури аналогічного типу виникли тисячоліттям раніше (культури Сескльо, Вінча та ін.), хоча були й такі, що існували синхронно з трипільською культурою (Гумельниця). Їх спорідненість ще раз свідчить про включеність нинішньої території України у процеси, що у той час відбувались у решті регіонів Європи.

2 Це засвідчується численними знахідками нового, раніше невідомого сільськогосподарського реманенту (серпи, мотики, зернотерки тощо).

везення вантажів, а з овечої вовни виготовляли одяг. На пізньому етапі роль тваринницької галузі зростає, особливого поширення набуває розведення коней, натомість землеробство внаслідок екстенсивних форм його ведення та через аридизацію ґрунтів зазнавало кризових явищ.

Рибальство та мисливство, які на ранньому етапі існування цієї культури відігравали помітну роль, мали допоміжне значення.

Значне місце у господарській діяльності трипільських племен займало виробництво знарядь праці, будівництво житла та пошиття одягу. Матеріалом для будівництва та виробництва знарядь праці слугували камінь (кремінь активно видобувався на Балканах та у Придністров'ї), дерево та кістка. З часом трипільцям стали відомі й мідні вироби, які, однак, не виробляли, а завозилися, оскільки сировини для їх виробництва не було. Серед інструментів, якими користувалися трипільці, були сокири, долота, тесла, свердла, серпи та ін. Поступово, особливо у III тис. до н. е., набуває поширення й виробництво зброї. Для виготовлення одягу, окрім шкур і вовни, використовували також льняну тканину, а для виробництва сітей, мотузок і т. п. – конопляну нитку.

Значна увага приділялася виготовленню з глини різноманітного посуду та культових речей, іграшок.

Протягом другої половини III тис. до н. е. трипільська культура поступово зникає. Це було зумовлено як кризою землеробства, екстенсивні форми якого спричинили швидке виснаження посівних площ, так і певною зміною природно-кліматичних умов.

1.3. Доба міді-бронзи: поділ українських теренів між осілими землеробами та кочівниками-скотарями

Доба міді-бронзи (III–II тис. до н. е.) Перехід до землеробства та скотарства привів до подальших змін у суспільстві. Зміцнюва-